

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	9
BİLGİ CUMHURİYETİ HABERLERİ	17

BİLGİ CUMHURİYETİ'NDEN HABER

ZAVALLI İLİM	23
YİNE ZAVALLI İLİM	27
İLİM, HÜRRİYET, HARP	30
AKADEMİLER ve "GÖZE GÖRÜNMEZ CEMİYETLER"	34
AKADEMİK HÜRRİYET	39
İLİM ve DEVLET	43
BÖLGEÇİLİK ve BİR MEKTUP	47
ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK, ONURSUZLUK	51
BİR KONGRE, BİR FİLOZOF, BİR KİTAP	56
İNSANLAR ve HAYVANLAR.....	61
HALKA VERİR TALKINI.....	65
KAÇIRILAN YILDÖNÜMLERİ	69
KAHVE ve OKUMA	73
FAŞİZM KARŞISINDA ÜNİVERSİTE	78

DUR, DÜŞÜN

MADAME DE POMPADOUR ve ANSİKLOPEDİ.....	85
İLİM ve ADALET	93
İLMİN SARP YOLU	96
AKADEMİLER	100
İLMÎ VAKIFLAR.....	104

BİR BÜYÜK ŞAİR VE İLİM	108
ÜNİVERSİTE TARİHİNDEN BİR YAPRAK.....	113
DOĞU, BATI İKEN.....	117
İLİM YOLUNDA IŞIKLAR	121
İLİM ve DİL.....	125
İLİM ve DİL.....	129
“HAKİKAT” TEDAVİSİ.....	133
İLİM ve YAŞ.....	136
BİR ADAM GÖRDÜM.....	140
BATI'YA AÇILAN İLK PENCERE: KÂTİB ÇELEBİ.....	144
ÂKİL MUHTAR.....	148

HAKİKAT PEŞİNDE EMEKLEMELER

KÜLTÜR YOLLARI.....	153
KÜLTÜR YOLLARI.....	157
KÜLTÜR SAHNESİNDE YENİ DRAM	162
ÜNİVERSİTE ZİHNİYETİ	166
ESKİLİK YARIŞI	169
LEONARDO DA VİNCİ	173
SONU, DA VİNCİ'YE ÇIKAN BİR SOHBET	179
İKİ DÂHİ SANATKÂR BİZE GELSEYDİ.....	184
DİLDE DEVLETÇİLİK	188
İKİ FİKİR.....	192
İLİM VE FİKİR SKANDALLARI	196
FİKİR KOMEDYASI	201
FÂRÂBÎ	206
(950-1950).....	206
GOETHE.....	211
GOETHE.....	217
GOETHE.....	224
TARİH OKURKEN.....	230
YAZAR, HAKİKAT ve FAKİRLİK	234

YARIM ASIR EVVEL	239
SAHTE PROFESÖR.....	244
GARÂBET HASRETİ.....	249
BÜYÜK BİR TALEBE.....	253
İLİM, TIP ve FELSEFE	258
TOPLUM ve SİBERNETİK.....	263
EK (Kronolojik Biyografi)	269
KAYNAKLAR	275
DİZİN.....	277

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin saygın isimlerinden olan Abdülhak Adnan Adıvar (1882-1955), siyasî çalışmalarıyla olduğu kadar, ilmî çalışmalarıyla da Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihi'nin seçkin aydınları arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte ilmî yönü çok tanınmamakta ve bilim tarihçileri bir yana bırakılacak olursa, Türk Düşünce Hayatı'nda işgal ettiği yer çok iyi bilinmemektedir.

Türkiye'de bilim tarihi ve bilim felsefesinin tanınmasında ve sevilmesinde önemli bir rol oynamış olan Adıvar, bu alanlara (ve özellikle de bilim tarihi alanına) ilişkin çok önemli eserler yazmıştır; bunlar bilim tarihçileri tarafından bilinmekte ve günümüzde de birçok araştırmada kullanılmaktadır; ancak günlük gazetelerde ve dergilerde yayımlanmış olduğu makalelerin içerikleri çok bilinmemekte ve dolayısıyla bunlardan yararlanma yoluna gidilmemektedir. Bu nedenle bunların konularına göre derlenmesi ve yayımlanması önemli bir görev olarak önümüzde durmaktadır.

Bu gereksinimi duyurmak ve Adıvar'ın makalelerin niteliği konusunda okuyucuları fikir sahibi yapmak maksadıyla, bir derleme yapmaya karar verdik. *Denemeler* başlığını taşıyan bu derlemeyi teşkil eden makaleleri, Adıvar'ın *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri* (İstanbul 1945), *Dur, Düşün* (İstanbul 1950) ve

Hakikat Peşinde Emeklemeler (İstanbul 1954) adlı yapıtlarından derledik ve gerektiğinde asıllarının kolayca bulunabilmesi ve kullanılabilmesi için, makaleleri hangi eserinden aldığımızı gösterdik.

Adıvar'ın bu eserlerinden seçimler yaparken, makalelerin içeriklerinin, bilim tarihi ve bilim felsefesi ile ilgili olmalarına özen gösterdik ve böylece günümüzde giderek yaygınlaşan ve bilimin doğasını anlamaya yönelik "bilim tartışmaları" için, yerli bir düşünürün kaleminden çıkan görüşler konusunda Türk aydınlarını bilgilendirmek istedik.

Ancak şunu hemen vurgulamakta yarar vardır ki Adıvar'ın söz konusu gerekçeden ötürü buraya alınmamış olan makaleleri veya denemeleri de, kanaatimizce çok değerlidir ve onun düşünce dünyasının bütün yönleriyle tanınması bakımından, bugün çok güç bulunan bu eserlerin, yeniden basılmasında çok yarar vardır.

Sonuçta ortaya çıkan eseri, "Denemeler" üst başlığı ile adlandırmaktan kaçınmadık; çünkü, Adıvar'ın makalelerinin, tipik bir denemede bulunması gerektiğini düşündüğümüz, derin bir bilgi ve üstün bir yaratıcılık öğeleriyle bezenmiş olduğu âşikârdır. Üslup da harikadır ve bazen, bir Montaigne veya bir Bacon'un üslubuna yaklaşarak, okuyucuları sarmalamakta ve müthiş bir doygunluk hissi uyandırmaktadır.

Denemeler okunduğunda görülecektir ki Adıvar, iki şeyden ödün vermeye asla yanaşmaz: Bunlardan birisi "özgür düşünce" ve diğeri ise "bilimsel düşünce"dir ve bu ikisinin birbirleriyle derinden bağlantılı olduğunu bildiğinden, yazılarında, biri olmadan diğeri de olamayacağını sürekli olarak vurgulamıştır; bu nedenle özgür düşünceyi kısıtlayan her türlü

siyasî ve dinî gerekçeleri şiddetle eleştirmiş ve bilim tarihinden getirmiş olduğu örneklerle bu yöndeki girişimleri insanlık namına mahkûm etmiştir.

Adivar, Birinci Dünya Savaşı'na da ve ardından gelen İkinci Dünya Savaşı'na da tanık olmuş ve bu yıllarda, hem Dünya'daki hem de Türkiye'deki düşünce hayatını yakından takip etmiştir. XX. yüzyılda toplumları büyüleyen faşizm ve komünizmin, özgür düşünce ve bu düşüncenin ürünleri olan felsefe ve bilim açısından sakıncalı yönlerine değinmiş ve Orta Çağlar'da dinlerin yerini, Yeni Çağlar'da ideolojinin konulmak istenmesine karşı çıkmıştır; bu yüzden düşüncüyü bastırmayı ve sindirmeyi amaçlayan her türlü tasarının karşısında yer almış ve bazı makalelerinde açıkça görülebileceği üzere, Türkiye'deki hükümetleri de, yer yer bu yöndeki girişimleri nedeniyle eleştirmekten ve suçlamaktan çekinmemiştir. Toplumunu ve insanlığı seven bir aydına da, ancak böyle bir tavır yakışır.

Bilimle ilgili olan bu denemelerinde, açıkça ortaya koyduğu eleştirileri, kapsamlı ve derin bir bilim tarihi birikiminden güç almıştır. Türkiye'nin bilim ve eğitim meselelerini tartışırken, geçmişe bakarak ileri sürülen görüşlerin veya gündeme getirilen uygulamaların doğruluğunu tayine çalışmıştır; bu bağlamda, bilim tarihinin, hiç değilse bazı toplumsal sorunların incelenmesinde ve çözülmesinde, yararlı bir araç olarak kullanılabileceğini göstermesi, gerçekten de çok önemlidir; çünkü bu yolla, bilim tarihinin sadece akademik değil, ama aynı zamanda pragmatik bir yönünün olduğunu da kanıtlamış olmaktadır. Kuşkusuz böyle bir yaklaşım, bilim tarihinin değerini düşürmeyecek, bilakis bilgiyi uygulamaya sokmanın yollarını gösterdiği için, daha da yükseltecektir.

Adıvar, 1939 yılında Türkiye'ye döndükten sonra, Hasan Âli Yücel'in eğitim bakanlığı sırasında gündeme getirilen ve Cumhuriyet Dönemi'nde, resmî organların öncülüğünde gerçekleştirilen en önemli kültür atılımı olarak değerlendirilen "Dünya Klâsiklerinin Çevrilmesi" ile "*İslâm Ansiklopedisi*"nin Çevrilmesi ve Genişletilmesi" projelerinin başına geçmiş (veya birikimi taktir edilerek geçirilmiş) ve öteden beri özlemini duyduğu bir "Bilgi Cumhuriyeti"nin kurulmasına çok büyük katkılarda bulunmuştur. Şu noktayı hatırlatmakta yarar vardır ki onun hizmetleri, bir bilim tarihçisinden nasıl yararlanılabileceğinin anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Elli yılı bulan macerasına karşın, Türk eğitim sisteminde, bir türlü istediği ve modern eğitim kurumlarının öngördüğü yere gelemeyen bilim tarihi araştırmalarının, devlet tasarımı ve yönetiminde ne ölçüde hayatî olduğunu anlayabilmek için, Adıvar'ın hayatını ve eserlerini bir ölçüde tanımak, sanırım yeterli olacaktır.

Adıvar, bir dönemin canlı tanığıdır. Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemi arasındaki bilim hayatına anılarıyla ışık tutar ve bu geçiş sürecini kavramamızı kolaylaştırır; ayrıca temel ilgi alanının Osmanlı Dönemi Bilim Tarihi olduğunu hatırlatacak şekilde geri dönüşler de yapar ve bu yolla bu konuyla ilgilenen araştırmacılar için *Osmanlı Türkleri'nde İlim*'in dışında, hatırı sayılır bir bilgi ve görüş birikimi oluşturur. Aslında bütün bu gayretlerin arkasında yatan sebep, Doğu ile Batı'yı, Müslümanlar'la Hıristiyanlar'ı karşılaştırmak ve bunlardan birisinin Yeni Çağ'a başarılı olarak, diğersinin ise başarısız olarak girmesinin ardında yatan gerekçeleri belirleyebilmek ve anlayabilmektir. Bu Adıvar için

öyle hayatî bir meseledir ki doğruya ulaşabilmek için, bilimsellikten ve nesnellikten asla ödün vermeye yanaşmaz; aksi takdirde, olayları doğuran nedenleri doğru bir biçimde teşhis etmenin ve sonra da bu teşhis doğrultusunda uygun bir tedavi önermenin imkansızlaşacağını ve bütün bu düşünsel emeğin boşa gideceğini bilir. Bu çözümler sırasında sergilediği yetkin tavrı oluşturan iki temel bileşen bulunmaktadır: Bunlar, İstanbul'da başlayan ve Berlin'de biten tababet eğitimi ve bu eğitimin sağladığı güçlü bilimsel yöntem ile 1929-1939 yılları arasında Ecole des Langues Orientales Vivantes'da öğretmenlik yaparken, gerek okuduğu kitaplar ve gerekse izlediği dersler ve konferanslar sayesinde edindiği bilimsel bilgi birikimidir. Adıvar, çağın bilimini yönlendiren birçok bilginle tanışmış ve hatta değişik vesilelerle tartışma fırsatını bulmuştur; dolayısıyla birikimi, çoğu alanda dolaysızdır.

Bütün bunlara karşın, bence Adıvar'ı, diğer yazarlardan ve düşünürlerden ayıran en önemli özelliği, sahip olduğu "kritik zihniyet"tir; öyle ki bu zihniyetin durduğu veya sustuğu hiçbir durak yoktur. Düşünce, ister kutsal olsun, ister olmasın, her inancı ve görüşü, bilimsel bir yöntemle (bu çok önemlidir) sorgulamalı ve sadece doğru oldukları kanıtlanmış olanlardan yararlanmalıdır. Bir şahıs, yüksek mevkilerin veya bir fikir süslü kelimelerin arkasına gizlenmiş olabilir; "kritik zihniyet" in görevi, gözlerin kamaşmasını ve aklın aldanmasını engellemektir; şayet doğruya ulaşmak istenirse bilinmelidir ki mukaddes olan yegâne şey, aklın önünü açmak ve onun önyargısız ve artyargısız işlemesini sağlamaktır (Böyle bir işleyişin, insanı nerelere götüreceği önceden kestirilemez; ama düşünmeyi çekici kılan da, zaten bu belirsizlik değil midir?).